

Храбан Т. Є. кандидатка філологічних наук,
доцентка, завідувачка кафедри іноземних мов,
Військовий інститут телекомунікації та
інформатизації імені Героїв Крут
<https://orcid.org/0000-0001-5169-5170>

Вигівська О. В. кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри суспільних наук, Житомирський
військовий інститут імені С.П. Корольова
<https://orcid.org/0000-0002-2395-5577>

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА ҐЕНДЕРНО-СТЕРЕОТИПНІ УЯВЛЕННЯ ЧОЛОВІКІВ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті військове середовище розглядається як фактор, який може вплинути на гендерно-стереотипні уявлення людини. Отримані результати прогнозують те, що вплив гендерних стереотипних уявлень у військовому середовищі може виявитися негативним для жінок-військовослужбовців через несумісність характеристик, пов'язаних зі стереотипними уявленнями про жінок, з якостями, необхідними для ефективної служби в армії.

Ключові слова: військове середовище; гендер; стереотипи; маскуліність; фемінність; асоціативний експеримент.

Вступ. Протягом усієї військової історії України жінки відігравали величезну роль як усередині, так і поза структурою збройних сил. Згідно з даними Military Media Center на початок 2023 року у лавах українських Збройних Сил перебувало близько 38 тис. жінок. Якщо брати до уваги жінок, які обіймають у ЗСУ цивільні посади, то кількість сягає понад 50 тисяч. У порівнянні з чисельністю жінок в арміях країн НАТО, кількість захисниць в ЗСУ є високою – вони складають понад п'яту частину усього особового складу ЗСУ (<https://armyinform.com.ua/>). За межами існуючої структури Збройних сил України жінки також відіграють активну роль як радники або цивільний персонал Міністерства оборони. Так, завдяки О. Григор'євій, радниці з гендерних питань Командувача Сухопутних військ, Ю. Лапугіній, міністерки у справах ветеранів, І. Довгань, засновниці жіночої організації SEMA Ukraine, що є частиною міжнародної Фундації Mukwege Foundation, Global Survival Fund (GSF), К. Левченко, урядовій уповноваженій з питань гендерної політики, та інших активних борчинь за права жінок, в Україні розгортається тренд, коли жінки стають активними учасницями боротьби за свободу країни, а не лише жертвами війни. Ця тенденція підкріплюється урядовими документами, розробленими у співпраці з Українським жіночим фондом, Українським

ветеранським рухом, за участю мережі радників з гендерних питань. Зокрема, наприкінці грудня 2022 року оновили Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», також уряд затвердив Державну стратегію забезпечення рівних прав жінок та чоловіків (<https://www.ukrinform.ua/>).

Слід зазначити, що, незважаючи на політику України в наданні рівних можливостей чоловікам і жінкам стосовно всіх аспектів життя суспільства, «гендерні стереотипи в суспільстві зберігаються» [32], і, незважаючи на встановлення «гендерно-нейтральних» професійних стандартів і зростання чисельності жінок у ЗСУ, «жінки в армії та їхні стосунки з війною – це теми, що часто викликають суперечливу реакцію, виявляючи вкорінені стереотипи та культурні цінності» [8].

Гендерні стереотипи зустрічаються в усіх верствах суспільства, але в армії вони відіграють особливу роль, оскільки армія як маскулітний соціальний інститут сучасного суспільства продовжує використовувати та увіковічувати тезу, що жінки й чоловіки не лише можуть, а й повинні виконувати різні ролі, і що місце, яке правильно й належно займати чоловікам, є привілейованим щодо жінок [9]. Прийняття ідей про те, що армія – це винятково маскулітні структури, які не мають нічого спільного з жінками, і що

чоловікам цілком природно ставати солдатами, «полегшує схвалення привілеїв мужності й чоловіків над жіночністю й жінками в суспільстві загалом» [24]. Отримання жінками права офіційно призиватися на військову службу та виконувати ролі воїнів і лідерів, які традиційно належали чоловікам, стало причиною виникнення ворожих стереотипів задля протидії та опору змінам, особливо коли ці зміни можуть порушити культуру та стандартні операційні процедури організації. Гендерні стереотипи часто використовуються з метою обмежити роль жінок в армії, змусити їх бути непомітними в ній, або відвести їм допоміжні ролі, замість того щоб прийняти їх.

На думку зарубіжних дослідників, збільшення повної, рівноправної та значущої участі жінок у миротворчій діяльності та запобіганню конфліктам могло б стати однією із сильних сторін збройних сил, але підміна індивідуальної оцінки недоречними стереотипами не лише шкодить жінкам, а й загрожує оперативному потенціалу, геополітичному партнерству та перспективам міцного і справедливого миру, створює загрозу цілісності збройних сил, завдає шкоди національній безпеці та заважає дотриманню країнами міжнародного права [9; 27; 33]. Таке розуміння ситуації аргументує необхідність вивчення існування та функціонування у Збройних силах України гендерних стереотипів і упереджень з метою зміни усталеної культури мілітаризованої маскуліності на гендерно-нейтральну.

Мета статті – визначити вплив військового середовища на гендерно-стереотипні уявлення курсантів та офіцерського складу військових вищих навчальних закладів.

Теоретичне підґрунтя. Більшість країн світу стикаються з труднощами інтеграції жінок до лав своїх збройних сил [30], тому дослідники гендерної нерівності у збройних силах D. Bostock, J. Daley [6], S. Karim [21], R. Egnell [12], S. von Hlatky [35], H. Herzog [18], C. Isaksson [20], T. Khraban, O. Silko [22] та інші часто піднімають такі проблеми, як 1) гендерна упередженість, сексуальні напади та домагання в діючій армії; 2) фемінність та егалітаризм; 3) посттравматичний стресовий розлад.

Супутня військовій професії гендерна упередженість була вивчена

експериментально і результати демонструють, що ідентичність людини може сприйматися по-різному внаслідок впливу підсвідомих гендерних стандартів і сексистських переконань. Сексизм створює упереджене ставлення до здібностей і компетентності жінок [29], встановлює ідеали краси жіночого тіла, несумісні з фізичною силою та атлетизмом, провокує усвідомлення невідповідності ролі жінок із тією фізичною активністю, яка характерна для участі в бойових операціях [15; 38]. У низці дослідницьких робіт, присвячених сексуальним домаганням в армії, підкреслюється, що, незважаючи на те, що військовим вдалося домогтися певного успіху в спробах знизити фактичну частоту сексуальних домагань, відсоток тих жінок, хто стикається з такою непрошеною і небажаною поведінкою, залишається високим [14; 34]. З іншого боку, під час соціологічного опитування багато чоловіків повідомили, що хотіли б стати наставниками жінок, але бояться цього з кількох причин. Деякі чоловіки говорили, що їм необхідна присутність свідків під час роботи з жінками, щоб уникнути звинувачень у неналежній поведінці або фаворитизмі, а інші боялися, що їх помилково звинуватять у сексуальних домаганнях, якщо вони спробують стати наставниками жінок. І чоловіки, і жінки, які брали участь у дослідженні, зазначили, що обов'язковий тренінг із запобігання сексуальним домаганням не приніс користі: чоловіки повідомили, що він відштовхнув їх від роботи з жінками, а жінки повідомили, що він зміцнив уявлення про їхній гендер як про жертву сексуальних домагань [11].

Фемінність та егалітаризм стають головною темою досліджень, у яких вивчаються суперечності між традиціоналісткою та егалітарною моделями збройних сил. Так, наприклад, дослідження M. Brown [7] виявило, що маргіналізація жінок у рекрутингових оголошеннях посилює зв'язок між військовою службою та мужністю. Її аргументація ґрунтується на тому, що на візуальному рівні в рекламній кампанії з підбору військового персоналу підкреслюється не ідентичність жінок як солдат, а їхня фемінна ідентичність. У рекламних оголошеннях із закликком йти на службу в армію відсутня асоціація жінок із маркерами бойових дій, що слугує для відокремлення жінок-солдатів від образу війни, – хоча їх показують під час фізичних

вправ або польотів на літаках, вони відсутні у сценах реальних бойових дій, тобто, хоч жінки і присутні в рекламі, але їх не зображають як солдатів, що активно воюють, а скоріше, передусім, акцентують їх гендер. Таким чином, при створенні образу жінки-солдата домінує підкреслення її гендерної ідентичності як жінки, при цьому військова ідентичність як солдата відходить на другий план і стає фоновою. Парадоксально, але така репрезентація жінок слугує одночасно для тривіалізації їхньої участі у військовій службі та для її заперечення, але водночас стереотипний гендерний поділ посилюється, підтверджуючи зв'язок між мужністю та войовничістю [7]. Проте, J. Greenburg [17] на підставі досвіду залучення жінок до команд із боротьби з повстанцями в Афганістані стверджує, що жіноча військова праця стає дедалі більш прийнятною, навіть схвалюваною, особливо в міру того, як вона відходить від гуманітарної роботи, і підкреслює доцільність участі жінок у спеціальних операціях. Також приклади, наведені J. Reis і S. Menezes [30], доводять не лише можливість інтеграції жінок у спецназ, а й свідчать про те, що інтеграцію жінок слід розглядати як нові можливості при проведенні всіх видів військових операцій. Як стверджують J. Reis і S. Menezes [30], у зв'язку з деякими актуальними змінами в сучасних збройних силах, наприклад, використанням нових технологій та підвищенням цінності технічних та інтелектуальних здібностей, не існує наукових доказів, які б унеможлилювали участь жінок у бойових діях.

Будучи прихильником принципу егалітаризму в армії, E. Trobaugh [33] наполягає на тому, що замість того, щоб сперечатися про те, чи слід інтегрувати жінок у збройні сили, краще запитати, як нам краще підготувати всіх солдатів до майбутніх глобальних стратегічних викликів. Нове обличчя війни вимагає участі в ній жінок. Тому вони мають бути такими ж боєздатними, як і їхні колеги-чоловіки. Той факт, що жінки відрізняються від чоловіків, не робить їх неспроможними досягти задовільного рівня фізичної підготовки. Жінки-солдати повинні вміти натискати на курок, пересуватися по полю бою і справлятися з втратами не гірше, ніж їхні колеги-чоловіки. Крім того, армія може очікувати від своїх солдатів чоловічої статі порядного і шанобливого ставлення до своїх

товаришів по службі, незалежно від статі [33].

Низка досліджень, присвячених гендеру, фокусуються на факторах, що впливають на здоров'я, благополуччя та успішну адаптацію жінок в армії [19; 23; 37]. У збройних силах жінки долають не тільки проблеми, спільні з чоловіками-військовослужбовцями, а також відчують вплив додаткових стресових чинників, характерних для жінок у традиційно чоловічому середовищі [36]. Проблеми, з якими стикаються жінки у збройних силах, можуть бути руйнівними [32]. Деякі дослідники стверджують, що участь у військових операціях [19], сексуальне насильство або домагання під час служби [14] підвищують ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, спроб самогубства, зловживання психоактивними речовинами, проблем із фізичним здоров'ям або тривожності [34].

Незважаючи на багатоаспектність гендерних досліджень, у них ми знаходимо докази того, що проблеми, з якими стикаються жінки під час інтеграції до збройних сил, пов'язані з домінуванням у збройних силах традиційних гендерних стереотипів та уявлень про маскуліність, згідно з якими від чоловіків очікують проявів фізичної сили, контролю й агресії в конфліктних ситуаціях [25]. Значущою роботою в галузі дослідження впливу стереотипів на боєготовність військовослужбовців стало емпіричне дослідження, проведене J. Boldry, W. Wood, D. Kashy [5]. Дослідники шляхом оцінювання ступеня впливу гендерних стереотипів на думки окремих чоловіків і жінок, котрі брали участь у програмі військової підготовки, довели, що стать залишається важливою відмінною характеристикою серед курсантів. Помітний вплив гендерних стереотипів у військовій підготовці частково підтримується структурними факторами, такими як обмежена кількість жінок, що беруть участь у програмах підготовки, і традиційне домінування в армії патріархатної ідеології, цінностей чоловічої культури, традицій поляризації маскуліності та феміністичності. Іншим важливим фактором є те, що ролі та види діяльності, які виконує військовий персонал, продовжують диференціюватися за статтю. Навіть, якщо курсанти-жінки і курсанти-чоловіки виконують абсолютно

однакові навчальні ролі в програмі підготовки, жінки, як і раніше, відсторонені від участі в активних бойових діях, яка є еталоном військової служби. У дослідженні було зроблено висновки, що зменшення впливу гендерних стереотипів у військовому середовищі може залежати від досягнення еквівалентності між чоловіками та жінками щодо кількості представників кожної статі та тих ролей, які вони виконують. Подібні результати були отримані G. Dahl, A. Kotsadam, D. Rooth [10], які проводили дослідження у збройних силах Норвегії з метою з'ясування, чи може спілкування чоловіків із жінками в традиційно домінуючому чоловічому середовищі змінити ставлення до змішаної гендерної продуктивності, гендерних ролей і гендерної ідентичності. Дослідники дійшли висновку, що поєднання чоловіків і жінок у одну групу руйнує стереотипи і сприяє взаєморозумінню, особливо якщо дві групи взаємодіють на особистому рівні, мають рівний статус і спільні цілі, як це відбувається у військовому таборі [28]. Таким чином, навіть за умов сильного гендерного перекошу гендерні стереотипи піддатливі, й можуть бути змінені шляхом інтеграції представників протилежної статі.

На відміну від попередніх праць, які спиралися на анкетування та опитування як методи соціологічного дослідження, у нашій роботі ми підійшли до вивчення цієї ж проблеми з позиції психолінгвістичних методів дослідження.

Матеріали і методи. В роботі було надано перевагу психолінгвістичному методу дослідження, а саме – вільному асоціативному експерименту для отримання найбільш щирих відповідей. Ми вважаємо, що експериментальні методики психолінгвістики дають змогу уникнути страху публічно висловлювати свою думку, остраху глузувань і осуду в разі, якщо оточення дізнається про почуття і думки респондента, що особливо актуально у військовому маскулінному середовищі. Результати, отримані під час асоціативного експерименту, найбільшою мірою відповідають реальним думкам і почуттям респондентів. Крім того, на думку дослідників, військові навчальні заклади надають чудову можливість проводити гендерні дослідження [2]. Ця можливість

пов'язана з низкою переваг, серед яких прямий доступ до даних, що полегшує їхнє збирання, або простота в отриманні інституційних дозволів на проведення досліджень, і це – лише деякі переваги [30].

Процедура. Асоціативний експеримент проводиться в березні 2023 року. Участь в експерименті була добровільною, у ньому взяли участь три групи респондентів: 1 група – 47 студентів чоловічої статі, які навчаються на 1-4 курсах Житомирського державного педагогічного університету імені І. Франка (вік 17-25 років); 2 група – 60 курсантів чоловічої статі, які навчаються на 3 курсі Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут у місті Києві (вік 19-25 років); 3 група – 68 офіцерів чоловічої статі, які працюють у Житомирському військовому інституті імені С. Корольова та Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (вік 26-56 років).

Під час проведення вільного асоціативного експерименту респондентам було запропоновано таку інструкцію: «Подивіться на запропоновані слова-стимули й швидко, не замислюючись, запишіть на бланку відповідей будь-які слова, які першими спали на думку. Час проведення асоціативного експерименту обмежено до п'яти хвилин». Нами було обрано два гендерно маркованих слова-стимули – «чоловік» і «жінка». Дослідження ґрунтувалося на наступних етичних засадах: конфіденційність, анонімність та приватність. Учасникам було роз'яснено мету та завдання дослідження. Перед початком дослідження було отримано поінформовану згоду кожного респондента. Результати асоціативного експерименту було піддано когнітивній інтерпретації. Також було здійснено порівняльний аналіз асоціативних значень, наданих різними групами респондентів. На підставі розбіжностей асоціацій, наданих цивільними особами та військовослужбовцями, ми змогли зробити висновок про вплив військового середовища на гендерно-стереотипні уявлення курсантів та офіцерського складу військових вищих навчальних закладів.

Результати і обговорення. Результати асоціативного експерименту було зведено в таблицю 1.

Групова диференціація асоціацій, отриманих на слова-стимули «чоловік» і «жінка» (розроблено авторами)

Група респондентів	Асоціації на слово-стимул	
	«чоловік»	«жінка»
1. Студенти громадянського інституту	Впевненість (1), кохання (1), ненависть (1), любов (1), воїн (2), сила (4), спокій (1), честь (1), хоробрість (2), стійкість (1), міць (1), мужність (3), відвага (4), чесність (3), відповідальність (3), надійність (1), самотність (1), впевненість (1), амбітність (1), розумний (1), відважний (1), суб'єкт захисту (1), щит і меч (1), безпека (1), справедливість (1), гора (1), захист (1), дурість (1), патріархат (2), війни (1), дружба (1), підтримка (1), довіра (1), красивий (1), злий (1), дисципліна (1), фізична підготовка (1), дружлюбність (1), голова сім'ї (1), братерство (1), механіка (1), сміх (1), робота (1), сильний (1), працьовитий (1), батько (1), воїн (1), товариш (1), конкуренція (1), тестостерон (1), опора (1), жорстокість (1), захисник (1), любов (1)	Доброта (5), злість (1), спокій (1), кохання (2), краса (7), харизма (1), любов (1), сімейний затишок (1), добробут (1), щастя (1), ніжність (8), вірність (1), турбота (4), спокійність (1), жіночність (1), довіра (1), відданість (1), мати (9), рівність (1), енергійна (1), забавна (1), креативна (1), розумна (1), сильна (2), матір (1), сім'я (1), об'єкт захисту (1), зародження життя (1), ласка (1), квітка (1), сонце (1), затишок (1), підтримка (1), допомога (1), відповідальність (1), піклування (1), романтичність (1), естетика (1), витонченість (1), добро (1), лагідність (1), кохання (3), спілкування (1), емоції (1), тендітна (1), стримані (1), розумні (1), гарні (1), грація (1), чутливість (1), весна (1), агресія (1), порядок (1), спокій (1), весела (1), матриархат (1), жага (1), мама (5), борщ (1), духовна краса (1), домашнє вогнище (1), порада (1)
2. Курсанти військового інституту	Гроші (6), статус (5), сильний (1), прямолінійний (1), захист (2), надійність (1), чесність (2), відданий (6), відповідальний (5), торгівля (1), бізнес (1), дохід (1), борода (1), воїн (3), захисник (9), сила (9), кар'єра (4), лідерство (3), перспектива (1), Дені Ді (1), альфа (1), рішучість (3), мужність (7), стійкість (2), кмітливий (2), машина (3), серйозність (1), опора сім'ї (1), сильний (2), розумний (2), спортивний (1), адекватний (1), грамотний (1), хазяїн життя (1), розум (3), логіка (3), порядність (2), відвага (3), працелюбство (1)	Бажана (4), нянька (1), ніжна (1), щаслива (1), турбота (16), краса (23), підтримка (11), прекрасна (5), турботлива (5), прекрасна (3), любов (5), Eva Elfie (1), Luxury Girl (1), сексуальність (3), хрупкість (1), ніжність (7), косметика (1), надійність (1), тендітність (2), врівноваженість (1), жіночість (1), елегантність (1), гарна (2), чуткість (1), гаманець (1), радість (1), кохана (2), затишок в домі (1), діти (1), їжа (1), мати (1), свобода (1), спокій (1), витонченість (1), щиросердечність (1)
3. Офіцери, які працюють у вищих військових навчальних закладах	Автомобіль (7), рибалка (1), полювання (1), сильний (3), голодний (1), сила (5), мужність (8), сміливий (3), могутній (2), глава сім'ї (5), роботяга (1), мужній (7), надійність (3), фізична сила (1), сила духу (1), розум (1), захисник (4), господар (1), підтримка (2), бокс (1), машина (8), розумний (1), здобуття (1), воїн (5), рицар (1), стійкість (1), честь (3), рішучість (2), захисник України (1), праця (1), сім'я (1), армія (1), батько (1), футбол (1), робітник (1), військовий (1), голова (1), лідерство (1), домінантність (1), відповідальність (1), автомат (1), хоробрість (1), скеля (1), порядок (1)	Секс (1), зачіска (1), сукня (1), каблучка (1), ніжність (4), родина (4), доброта (2), кохана (1), весела (1), гарна (5), тил (2), сімейне вогнище (2), мама (2), жіночість (2), врода (2), любов (3), чарівна посмішка (1), берегиня (5), краса (15), кохання (5), продовження роду (1), мати (3), сумка (1), каблучки (1), парфуми (1), їжа (3), королева (1), затишок (1), смачна їжа (3), добро (1), зло (1), квіти (3), скарб (1), добробут (1), турбота (1), кухня (1), дитина (1), нерви (1), комфорт (1), цицьки (1), тендітність (6), хитрість (1), домогосподарка (1), відпочинок (1), виразність (1), шейк-ап (1), зачіска кінський хвіст (1), родючість (1), безпека (1), збереження (1), акуратність (1), відповідальна (1), стійка (1), надія (1)

Аналіз отриманих результатів довів, що респонденти без винятку всіх груп підтримують традиційні гендерні ролі. Чоловіки-респонденти вважають, що для типових чоловіків характерні такі якості як незалежність, упевненість у собі, об'єктивність, агресивність (*чесність, хоробрість, стійкість, міць, мужність, відвага*). Однак, слід зазначити, що в асоціаціях, які були дані чоловіками-військовослужбовцями, відзначається значна кількість слів із семантичними компонентами *«лідерство», «амбіційність», «сила» (альфа, гроші, статус, бізнес, дохід, кар'єра, хазяїн життя, домінантність)* та *«інтелект» (кмітливості, серйозність, розумний, грамотний, розум, логіка)*. Таким чином, ми можемо стверджувати, що у той час, як у респондентів-цивільних на першому плані опиняються духовно-моральні критерії, військовослужбовці акцентують критерії своєї значущості та статусу в суспільстві, їм значною мірою притаманна енергія боротьби й опору, прагнення влади, причому позитивною емоційною оцінкою суб'єктом своєї влади стають матеріальні блага (*автомобіль, машина, дохід, гроші*).

Аналіз асоціацій на слово-стимул «жінка» дає змогу виявити очікування чоловіків щодо поведінкових тенденцій і діяльності жінок, які відповідають їхнім соціальним ролям, і які можуть ґрунтуватися на їхній статевій приналежності. Оскільки жінки традиційно більшою мірою залучені до роботи з догляду, респонденти всіх груп приписують їм такі характеристики, як *дбайливість, уважність, чуйність, доброта, акуратність*. У свідомості респондентів, які навчаються на цивільні професії, переважають три образи жінки. Це – «жінка-матір» і «кохана жінка». Образ матері увібрив у себе любов і доброту, вірність і безкорисливість, співчуття і милосердя (*сімейний затишок, добробут, турбота, довіра, піклування*). Образу коханої жінки притаманна природна привабливість, яка так притягує до себе, емоційність, мрійливість і романтичність (*романтичність, естетика, витонченість*), вона потребує уваги та піклування, і порівнюється чоловіками з найпрекраснішою порою в природі – вісною (*квітка, сонце, весна*). Проте у свідомості цієї групи респондентів існує й інший образ

жінки, оновлений і такий, що відповідає сучасним стандартам. Це – образ Амазонки, активістки, кар'єристки та бізнесвумен, раціональної і практичної, яка прагне високого соціального статусу, не потребує чоловічої допомоги, готова змагатися з чоловіками на рівних (*харизма, рівність, агресія, матриархат, енергійна, забавна, креативна*). Для респондентів ця жінка має не сексуальну привабливість, а неймовірну природну привабливість на енергетичному рівні, тобто в даному випадку простежується тенденція відходу від традиційного гендерного мислення, хоча, виходячи з відсоткового співвідношення асоціацій, що вказують на цю тенденцію, до загальної кількості асоціацій (6,4%), ця тенденція потребує зміцнення і подальшого розвитку.

Слід зазначити, що основна маса асоціацій, за невеликим винятком, вказує на існування доброзичливого сексизму відносно жінок, який містить у собі три компоненти: патерналізм, гендерну диференціацію та гетеросексуальну близькість. Патерналізм, основною ідеєю якого є твердження, що «жінок треба леліяти і захищати» [10], відноситься до захисної переваги чоловіків над жінками. Він спрямований на обмеження доступу жінок до ресурсів і свобод з метою їхнього захисту [10]. Гендерна диференціація, основною ідеєю якої є судження, що «жінки, порівняно з чоловіками, володіють вищою моральною чутливістю» [16], проводить межу між чоловіками та жінками шляхом приписування жінкам позитивних рис у царинах, які не мають значення для статусу й влади [4]. Гетеросексуальна близькість відображає концепцію ідеалізації жінок як романтичних партнерів, його ідеєю є переконання, що «у кожного чоловіка має бути жінка, яку він обожнює» [16].

Аналіз асоціацій, наданих респондентами-військовослужбовцями, довів, що в їхній свідомості превалюють три образи жінки – «кохана жінка», «дружина», «об'єкт сексуального прагнення». Слід зазначити, що типовим для курсантів є образ коханої жінки, а для офіцерського складу – образ дружини, що можна пояснити з огляду на вікову різницю між цими двома групами. У двох перших випадках («кохана жінка», «дружина») ми маємо справу з доброзичливим сексизмом, який зображує

взаємовідносини статей як співробітництво і взаємодоповнюваність, коли чоловіки відповідають за захист і безпеку, а жінки займаються вихованням дітей та господарськими справами (*берегиня, продовження роду, мати, затишок, смачна їжа, добробут, турбота, кухня*). Асоціації мають позитивну конотацію, вони «ідеалізують і лестять жінкам, які втілюють традиційні ідеали (наприклад, матерям-домогосподаркам), та зображають жінок як етично-моральних і унікально турботливих, але водночас слабких та нездатних подбати про себе» [4]. Такі стосунки між чоловіками і жінками не характеризуються антагонізмом, навпаки, вони мають на увазі стосунки співпраці, прихильності, емоційної близькості, але за умови чоловічого домінування.

Образ сексуального об'єкта (*Elfie, Luxury Girl, сексуальність, секс, цицьки*), що присутній у свідомості як курсантів, так і офіцерського складу, є доказом існування у військовому середовищі ворожого сексизму, який «схожий із такою традиційною концептуалізацією упереджень як антипатія – має негативний тон і принижує жінок» [4]. Ворожий сексизм проводить межу між чоловіками і жінками шляхом розподілу ролей, пов'язаних із владою. Компонент сексизму «гетеросексуальна близькість» тут набуває ворожої конотації, він зазвичай відображає страх перед ситуацією, за якої «як тільки жінка отримає від чоловіка визнання його зобов'язань, вона буде тримати його на короткому повідку» [16]. Така ворожість відображає прагнення до контролю над жіночою сексуальністю внаслідок страху її використання для маніпулювання чоловіками. Однак, слід зазначити, що асоціації, які вказують на прояв ворожого сексизму, є поодинокими.

Загалом, отримані нами результати прогнозують, що гендерні стереотипи будуть негативно впливають на можливості військової служби та кар'єри для жінок. Ворожий сексизм чинить більш безпосередній і негативний емоційний вплив на жінок, він сприяє зміцненню патріархатної ідеології, популяризації цінностей чоловічої культури і маскуліності у збройних силах. Така патріархатна культура створює маскуліне робоче середовище, в якому жінки-військовослужбовці схильні сприймати

чоловіків як воїнів, а воїнів як чоловіків, і, таким чином, жінки-військовослужбовці самі стають частиною патріархатної маскуліної культури. Така ситуація демотивує і деморалізує жінок на місці служби, вони можуть відмовитися від можливості обіймати відповідальні посади внаслідок тиску гендерних стереотипів, а негативні стереотипні переконання щодо низької ефективності жінок можуть підірвати їхнє прагнення до кар'єрного зростання, продукуючи невпевненість і страх того, що їм забракне сил і здібностей для виконання таких ролей [1; 10].

Доброзичливий сексизм може також впливати на вибір кар'єри та результати роботи жінок. Зокрема, доброзичливий сексизм заохочує заступницьку поведінку ставлення до жінок, яку вони можуть сприймати як підтримку і почуватись задоволеними, але яка може закріпити їхню залежність від чоловіків і підірвати їхні кар'єрні перспективи [26; 31]. Таким чином, те, що здається позитивним, насправді руйнує кар'єру жінок, але більшість жінок не розуміють, що особисто стали жертвами гендерної дискримінації, і заперечують її, навіть якщо вона об'єктивна [13]. Привілеї, що надаються жінкам, наприклад, встановлення нижчих стандартів для жінок, звільнення від важких нарядів, призначення на менш відповідальні або ризиковані місця служби, безпідставна підтримка кар'єрного зростання жінок тощо, можуть стати причиною посилення стереотипів, що «насправді може призвести до того, що жінки зійдуть зі шляхів, які ведуть до кар'єрного успіху» [3].

Висновки. Дані асоціативного експерименту довели, що всі чоловіки, як цивільні, так і військовослужбовці, підтримують традиційні гендерні ролі. Специфікою гендерних уявлень про чоловіків серед респондентів-цивільних є актуалізація духовно-моральних критеріїв, для військовослужбовців першочерговими є значущість і статус у суспільстві, володіння владою, причому позитивною емоційною оцінкою влади стають матеріальні блага. Як респонденти-цивільні, так і респонденти-військовослужбовці приписують жінкам такі характеристики, як турботливість, уважність, чуйність, доброта, акуратність. У свідомості цивільних респондентів переважають три образи жінки. Це – «жінка-матір», «кохана

жінка» та «жінка-Амазонка», яка прагне високого соціального статусу і не потребує чоловічої допомоги. У свідомості респондентів-військовослужбовців превалюють три образи жінки – «кохана жінка», «дружина», «сексуальний об'єкт». Слід зазначити, що типовим для курсантів є образ коханої жінки, а для офіцерського складу – образ дружини, що можна пояснити з огляду на вікову різницю між цими двома групами. Існування образу сексуального об'єкта є доказом присутності у військовому середовищі ворожого сексизму. Отримані результати прогнозують те, що вплив гендерних стереотипних уявлень у військовому середовищі може виявиться негативним для жінок-військовослужбовців через несполучність якостей, які є стереотипними уявленнями про жінок, з якостями, які необхідні для ефективної служби в армії.

Маскуліний контекст отриманих асоціацій вказує на глибоко вкорінені патріархатні погляди, чоловіче домінування та стереотипні бар'єри у військовому середовищі, які необхідно викоринити, щоб дати можливість жінкам стати компетентнішими та більш мотивованими. Одним із позитивних кроків у створенні гендерно-нейтрального військового колективу є інтеграція викладання гендерної проблематики у військові навчальні програми та врахування факту, що викладання гуманітарних дисциплін у військових навчальних закладах неминуче передбачає взаємодію із критичними соціальними теоріями гендеру задля розуміння патріархальних соціальних, економічних, культурних, політичних і релігійних умов, у яких укорінюються гендерні стереотипи.

Список використаних джерел

1. Alesina, A., Giuliano P., and Nunn N. (2013). On the origins of gender roles: Women and the plough. *The Quarterly Journal of Economics*, 128(2), 469-530. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt005>
2. Alvinus, A., Krekula, C., & Larsson, G. (2018). Managing visibility and differentiating in recruitment of women as leaders in the armed forces. *Journal of Gender Studies*, 27(5), 534-546. <https://doi.org/10.1080/09589236.2016.1243048>
3. Ball, A., & Brewis, J. (2008). Gender counts: Work, life and identity in accounting practice and education. *Pacific Accounting Review*, 20(2), 85-93. <https://doi.org/10.1108/01140580810892436>
4. Barreto, M., Doyle, D.M. (2023). Benevolent and hostile sexism in a shifting global context. *Nature Reviews Psychology*, 2, 98-111. <https://doi.org/10.1038/s44159-022-00136-x>
5. Boldry, J.G., Wood, W., & Kashy, D.A. (2001). Gender Stereotypes and the Evaluation of Men and Women in Military Training. *Journal of Social Issues*, 57, 689-705.
6. Bostock, D.J., & Daley, J.G. (2007). Lifetime and current sexual assault and harassment victimization rates of active-duty United States Air Force women. *Violence against women*, 13(9), 927-944. <https://doi.org/10.1177/1077801207305232>
7. Brown, M. (2012). "A Woman in the Army is still a Woman": Representation of Women in U.S. Military Recruiting advertisements for the all-volunteer force. *Journal of Women, Politics & Policy*, 33(2), 151-175. <https://doi.org/10.1080/1554477X.2012.667737>
8. Carreiras, H. (2006). *Gender and the military: Women in the armed forces of western democracies*. Abingdon: Routledge.
9. Cook, R., & Weiss, C. (2016). Gender Stereotyping in the Military. Insights from Court Cases. In E. Brems & A. Timmer (Eds.), *Stereotypes and Human Rights Law* (pp. 175-198). Intersentia. <https://doi.org/10.1017/9781780685458.008>
10. Dahl, G.B., Kotsadam, A., Rooth, D. (2021). Does Integration Change Gender Attitudes? The Effect of Randomly Assigning Women to Traditionally Male Teams. *The Quarterly Journal of Economics*, 136(2), 987-1030. <https://doi.org/10.1093/qje/qjaa047>
11. Doan, A., & Portillo, S. (2019). *Organizational Obliviousness: Entrenched Resistance to Gender Integration in the Military (Elements in Public and Nonprofit Administration)*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108665124>
12. Egnell, R. (2019). Sweden's Implementation of a Gender Perspective: Cutting Edge but Momentum Lost. In R. Egnell and M. Alam (Eds.) *Women and Gender Perspectives in the Military: An International Comparison* (pp. 41-72). Washington: Georgetown University Press. URL: <https://muse.jhu.edu/book/63220>
13. Ellemers, N. (2018). Gender stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 69, 275-298. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011719>
14. Firestone, J., & Harris, R. (2003). Perceptions of effectiveness of response to sexual harassment in the U.S. military, 1988 and 1995. *Gender, Work & Organization*, 10(1), 42-64. <https://doi.org/10.1111/1468-0432.00003>

15. Forbes, G.B., Collinsworth, L. L., Jobe, R.L., Braun, K.D. & Wise, L.M. (2007). Sexism, hostility toward women, and endorsement of beauty ideals and practices: are beauty ideals associated with oppressive beliefs? *Sex Roles*, 56, 265-273. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9161-5>
16. Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491-512. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491>
17. Greenburg, J. (2017). New military femininities: Humanitarian violence and the gendered work of war among U.S. servicewomen. *Gender, Place & Culture*, 24(8), 1107-1126. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2017.1347560>
18. Herzog, H. (2019). Are Women Really Equal in the People's Army? A Gender Perspective on the Israel Defense Forces. In R. Egnell and M. Alam (Eds.) *Women and Gender Perspectives in the Military: An International Comparison* (pp. 153-172). Washington: Georgetown University Press. URL: <https://muse.jhu.edu/book/63220>
19. Hourani, L., Williams, J., Bray, R., Wilk, J., & Hoge, C. (2016). Gender differences in posttraumatic stress disorder and help seeking in the U.S. Army. *Journal of Women's Health*, 25(1), 22-31. <https://doi.org/10.1089/jwh.2014.5078>
20. Isaksson, C. (2019). Integrating Gender Perspectives at NATO: Two Steps Forward, One Step Back. In R. Egnell and M. Alam (Eds.) *Women and Gender Perspectives in the Military: An International Comparison* (pp. 225-252). Washington: Georgetown University Press. URL: <https://muse.jhu.edu/book/63220>
21. Karim, S. (2019). Women in UN Peacekeeping Operations. In R. Egnell and M. Alam (Eds.) *Women and Gender Perspectives in the Military: An International Comparison* (pp. 23-40). Washington: Georgetown University Press. URL: <https://muse.jhu.edu/book/63220>
22. Khraban, T., Silko, O. (2021). Psycholinguistics Approach to Study of Female Stereotypes in the Armed Forces of Ukraine. *American Journal of Applied Psychology*, 10(2), 40-48. <https://doi.org/10.11648/j.ajap.20211002.12>
23. Khraban, T. (2022). A psycholinguistic study of the correlation between military organization from masculine to gender-neutral. *Scientific Journal of Polonia University*, 51(2), 239-248. <https://doi.org/10.23856/5128>
24. Mathers, J. G. (2012). Women and State Military Forces. In C. Cohn (Ed.), *Women and War: Contested Histories, Uncertain Futures* (pp. 124-145). Polity.
25. McCristall, Philip & Baggaley, Katherine. (2019). The progressions of a gendered military: A theoretical examination of gender inequality in the Canadian military. *Journal of Military, Veteran and Family Health*, 5, 1-8. URL: 10.3138/jmvfh.2017-0026
26. Moya, M., Glick, P., Expósito, F., de Lemus, S., & Hart, J. (2007). It's for your own good: benevolent sexism and women's reactions to protectively justified restrictions. *Personality & social psychology bulletin*, 33(10), 1421-1434. <https://doi.org/10.1177/0146167207304790>
27. Nagel, R. U., Spears, K., Maenza, J. (2021). *Culture, gender, and women in the military: Implications for International Humanitarian Law Compliance*. Washington: Georgetown Institute for Women, Peace and Security. URL: https://giwps.georgetown.edu/wpcontent/uploads/2021/10/Culture_Gender_Women_in_the_Military.pdf
28. Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751-783. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
29. Reilly, E.D., Rackley, K.R. & Awad, G.H. (2017). Perceptions of male and female STEM aptitude: the moderating effect of benevolent and hostile sexism. *Journal of Career Development*, 44, 159-173. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1130751>
30. Reis, J., Menezes, S. (2020). Gender Inequalities in the Military Service: A Systematic Literature Review. *Sexuality & Culture*, 24, 1004-1018. <https://doi.org/10.1007/s12119-019-09662-y>
31. Shnabel, N., Bar-Anan, Y., Kende, A., Bareket, O., & Lazar, Y. (2016). Help to perpetuate traditional gender roles: Benevolent sexism increases engagement in dependency-oriented cross-gender helping. *Journal of personality and social psychology*, 110(1), 55-75. <https://doi.org/10.1037/pspi0000037>
32. Tabassum, N., & Nayak, B. S. (2021). Gender Stereotypes and Their Impact on Women's Career Progressions from a Managerial Perspective. *IIM Kozhikode Society & Management Review*, 10(2), 192-208. <https://doi.org/10.1177/2277975220975513>
33. Trobaugh, E.M. (2018). *Women, Regardless: Understanding Gender Bias in U.S. Military Integration*. URL: <https://ndupress.ndu.edu/Publications/Article/1411860/women-regardless-understanding-gender-bias-in-us-military-integration/>
34. Vogt, D., Bruce, T. A., Street, A. E., & Stafford, J. (2007). Attitudes toward women and tolerance for sexual harassment among reservists. *Violence against women*, 13(9), 879-900. <https://doi.org/10.1177/1077801207305217>

35. Von Hlatky S. (2019). The Gender Perspective and Canada's Armed Forces: Internal and External Dimensions of Military Culture. In R. Egnell and M. Alam (Eds.) *Women and Gender Perspectives in the Military: An International Comparison* (pp. 73-86). Washington: Georgetown University Press. URL: <https://muse.jhu.edu/book/63220>
36. Weatherill, R., Vogt, D., Taft, C., King, L., King, D., & Shipherd, J. (2011). Training experiences as mediators of the association between gender-role egalitarianism and women's adjustment to Marine recruit training. *Sex Roles*, 64, 348-359. <https://doi.org/10.1007/s11199-010-9921-0>
37. Wilkinson, S., & Callister, L. (2010). Giving birth: The voices of Ghanaian women. *Health Care for Women International*, 31(3), 201-220. <https://doi.org/10.1080/07399330903343858>
38. Young, L. M., & Nauta, M. M. (2013). Sexism as a predictor of attitudes toward women in the military and in combat. *Military Psychology*, 25(2), 166-171. <https://doi.org/10.1037/h0094958>

Summary

Khraban T. Ph.D. in Philology, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages, Heroes of Kruty Military Institute of Telecommunication and Information Technologies

Vyhivska O. PhD in History, Associate Professor of the Department of Social Sciences, S.P. Korolev Zhytomyr Military Institute

THE INFLUENCE OF THE MILITARY ENVIRONMENT ON GENDER STEREOTYPICAL PERCEPTIONS OF MALE SERVICEMEN (PSYCHOLINGUISTIC ASPECT)

In this article, the military environment is considered as a factor that can influence a person's gender stereotypical perceptions. The aim of the article is to study the influence of the military environment on gender stereotypical perceptions of cadets and officers of military higher education institutions.

Materials and methods. Preference was given to the psycholinguistic method of research, namely, a free associative experiment to get the most genuine opinions. The associative experiment was conducted in March 2023. Participation in the experiment was voluntary. Male students of a civilian institute, cadets, and male officers working in the higher military schools were involved in the experiment. We carried out a comparative analysis of the associations provided by different groups of respondents. Based on the differences in the associations provided by civilians and military men, we concluded that the military environment had an impact on the gender stereotypical perceptions of cadets and officers of the higher military schools.

Results and discussions. The analysis of the results has revealed that respondents from all groups, without exception, support traditional gender roles. Male respondents believe that typical men are characterized by such qualities as independence, self-confidence, objectivity, and aggressiveness. However, in contrast to civilian respondents' emphasis on spiritual and moral criteria, military personnel focus on their importance and status in society; the military are largely characterized by their energy of struggle and resistance, the desire for power, in which material things become a positive emotional assessment of their power. Both civilian and military respondents attribute such characteristics to women as tenderness, attentiveness, sensitivity, kindness, and accuracy. Three images of women prevail in the consciousness of respondents studying for civilian professions. They are the "woman-mother", the "beloved woman", and, at last, the "Amazon woman", who strives for high social status and does not need men's help. Three images of women prevail in the minds of military respondents: "beloved woman", "wife", and "sexual object". In the cases of "beloved woman" and "wife" images, we are dealing with benevolent sexism, which implies that the relationship between the sexes is cooperative, when men are responsible for protection and security, and women are engaged in child-rearing and household chores. The image of a "sexual object" in the minds of both cadets and officers is the evidence of the hostile sexism in the military environment. However, it should be noted that the associations that suggest a hostile sexism are rare.

Conclusions. The findings suggest that the impact of gender stereotypes in the military environment may be negative to servicewomen due to the incompatibility of the characteristics associated with stereotypical perceptions of women with the qualities required for effective service in the army. The masculine context of the associations generated during the psycholinguistic experiment indicates deeply rooted patriarchal attitudes, male dominance, and stereotypical barriers in the military environment, which have to be eradicated in order to empower women to become more competent and motivated.

Key words: military environment; gender; stereotypes; masculinity; femininity; associative experiment.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.
Received/Поступила: 15.03.23.